

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Оболенцев Валерій Федорович,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінології і
кримінально-виконавчого права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
Україна, м. Харків
e-mail : hortisa70@mail.ru
ORCID 0000-00001-8360-8959*

УДК 343.9

ФОРМАЛЬНІ ПРОЦЕДУРИ СИСТЕМНОГО АНАЛІЗУ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті викладаються результати формальних процедур системного аналізу запобігання злочинності в Україні. Обґрунтовуються цілі досліджуваної системи; формулюється її проблема та контекст розгляду; визначається точка зору аналітика, кордони системи, оточення, мета та завдання системного аналізу.

Ключові слова: системний метод; системний аналіз; запобігання злочинності.

Оболенцев В. Ф., кандидат юридических наук, доцент, доцент кафедри кримінології и кримінально-исполнительного права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail : hortisa70@mail.ru ; ORCID 0000-00001-8360-8959

Формальные процедуры системного анализа предупреждения преступности

В статье излагаются результаты формальных процедур системного анализа предупреждения преступности в Украине. Обосновываются цели исследуемой системы, формулируется её проблема и контекст рассмотрения, определяется точка зрения аналитика, границы системы, окружение, цель и задачи системного анализа.

Ключевые слова: системный метод; системный анализ; предупреждение преступности.

Постановка проблеми. Соціально-економічні процеси, що відбуваються в Україні в останні роки, вочевидь, вимагають не тільки докорінного реформування вітчизняної правоохоронної системи, а й новітніх наукових пошуків, що стали б належним теоретичним підґрунтям такого реформування.

Актуальність теми. У цьому контексті, з повагою ставлячись до напрацювань українських кримінологів фундаментального рівня [3; 6; 7; 11; 12; 16; 24; 26], вважаємо за необхідне звернути увагу на перспективність системного підходу у кримінологічних дослідженнях. І погоджуємося з позицією В. І. Шакуна (V. I. Shakun), відповідно до якої подальший розвиток кримінологічної науки в Україні має спиратися на системні підходи (зокрема – синергетику), а в теоретичних напрацюваннях мають враховуватися загальні принципи, які керують поведінкою систем. У межах цієї парадигми за умови втілення нових методів дослідження й відповідного понятійного апарату можна розраховувати на появу нових теорій, що раціоналізують заходи запобігання злочинності [27, с.141].

Підставою для такого оптимізму для нас є великий обсяг робіт науковців, виконаних на засадах системного підходу у різні часи та у різних галузях науки [1; 2; 9; 14; 21].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Маємо сказати, що практика застосування системного підходу вже мала місце і в кримінології. Але здебільшого вона стосувалася проблем злочинності. Так, Н. Ф. Кузнецова (N. F. Kuznetsova) ґрунтовно розглянула взаємодію криміногенної та антикриміногенної систем як елементів більш загальної системи суспільства [13, с. 32]. Доволі змістовно обґрунтовувала системний характер злочинності інший російський кримінолог – А. І. Долгова (A. I. Dolgova) [4, с. 52]. На засадах системотехніки Д. О. Лі (D. O. Li) проаналізував соціум злочинців і встановив його структурні закономірності [15, с. 51–53]. В. М. Дрьомін (V. M. Dryomin), використовуючи теорію інституціональної кримінології, наочно показав сутність злочинності в Україні як частини загальної системи суспільних відносин [6, с. 123].

Однак праць, у яких за допомогою системного методу розглядається запобігання злочинності, у вітчизняній кримінології відносно небагато. Тут маємо виділити передусім дисертаційну роботу О. Є. Манохи (O. Y. Manokha) «Системний аналіз в кримінології» [18]. У ній автор виклав результати свого системно-кримінологічного аналізу кількісно-якісних показників злочинності в Україні за період 1972–1995 рр., продемонстрував системність її зв'язків із практикою запобігання злочинів.

Достатньо ґрунтовно на засадах системного підходу розкрила практику кримінальних покарань в Україні О. Г. Фролова (O. G. Frolova) [25, с. 76]. Авторка вказала, що ефективність їх окремих видів не є однаковою і системно залежить від багатьох соціальних чинників.

Мета статті. Узагальнюючи вказане, маємо зазначити, що значний напрямок роботи – системний аналіз правоохоронної сфери – до цього часу

залишається фактично не розробленим. Саме тому у цій статті ми вирішили викласти результати початкового етапу власного системного аналізу запобігання злочинності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Згідно з усталеною теорією первинні дії системного аналізу об'єкта (явища) передбачає підготовчі процедури формального характеру:

- 1.1. Визначення цілей досліджуваної системи.
- 1.2. Формулювання проблеми.
- 1.3. Визначення точки зору аналітика.
- 1.4. Визначення контексту розгляду проблеми.
- 1.5. Визначення кордонів системи.
- 1.6. Визначення оточення системи.
- 1.7. Визначення мети системного аналізу.
- 1.8. Визначення завдання системного аналізу.

За цим планом нами було встановлено таке.

Відповідно до сучасного рівня системотехніки вважається, що будь-яка система (а) має певну об'єктивну ціль існування або (б) створена для певної суб'єктивної мети (декількох цілей).

Цілям системи відповідає її структура, склад і процеси взаємодії окремих частин. А їх невідповідність щодо мети/призначення системи породжує *проблему* і відповідне *завдання* системного аналізу. Тому визначення цілі існування системи в системному аналізі вважається обов'язковим.

У загальному розумінні *метою* системи називається певний (заданий ззовні або встановлений самою системою: 1) найбільш доцільний (бажаний) кінцевий стан [20, с. 85]; 2) реалізація необхідного порядку зміни станів (потрібний рух); 3) забезпечення потрібного напрямку руху системи без конкретизації кінцевого стану системи [17, с. 50; 22, с. 28-29].

Є деякі особливості визначення цілей для систем природних та систем штучного походження.

Штучні системи – це системи, створені людьми задля певної мети.

Природні системи – це системи, створені самою природою. Вони існують у природі незалежно від свідомості людини та від її діяльності.

Змішані системи – це системи природного походження, які 1) або перетворені людиною для задоволення певних потреб, або 2) системи, створені людиною, в яких значною мірою використовуються елементи природних систем (наприклад, заповідник, ліспромгосп, канал, парк культури, штучний супутник Землі тощо).

Штучні системи, створені людиною, завжди мають суб'єктивні цілі, тобто цілі, поставлені суб'єктом, який створив систему – *образи бажаного майбутнього (стану системи або результатів її функціонування)*. Наприклад, транспортні засоби створені для перевезення людей і вантажів. Природні системи мають об'єктивні цілі. Об'єктивні цілі – це *стан ідеального майбутнього, до*

якого прагне система в своєму життєвому циклі. Як правило, таким майбутнім є продовження роду, зростання, розвиток системи [17, с. 38; 22, с. 28-29].

Для змішаних систем існують об'єктивні й суб'єктивні цілі. На верхньому рівні, як правило, – це суб'єктивні цілі, на нижньому – об'єктивні.

З урахування цього *мету запобігання злочинності* як штучної системи можна окреслити наступним чином: відсутність злочинів – кримінально-караних порушень існуючих суспільних відносин, збереження останніх.

Для нас підставою такого твердження є норми права. Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 3 Конституції України «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [10]. Розуміється, що запобігаючи злочинам, забезпечується реалізація прав громадян.

Системи досліджуються з метою виявлення «точок впливу» (управління), в яких функції, параметри та структура системи можуть бути змінені задля призначення системи [17, с. 25]. Призначенням системи вважається її *декларована* здатність реалізовувати функції, що забезпечують досягнення мети [Там само, с. 27]. Наприклад, призначення побутового холодильника – забезпечити необхідний діапазон низьких температур у холодильній камері, а мета його створення та використання – збільшення терміну зберігання швидкопсувних продуктів.

З урахуванням указанного призначення системи запобігання злочинності можна окреслити наступним чином – утримання населення від порушення правомірних суспільних відносин, перешкоджання потенційній або розпочатій злочинній діяльності.

Базою у визначенні призначення системи є точка зору користувача системи, що ґрунтується на соціокультурних цінностях. Також враховується, що система суттєво залежить від свого середовища, тож треба розглядати їх разом, а також узгоджувати здійсненність чи бажаність призначення у сенсі вирішення певної проблеми.

Функція – це зовнішній прояв властивостей об'єкта в існуючій системі відносин [17, с. 28]. У системному аналізі функцію об'єкта ототожнюють із: здатністю до дії; впливом; задоволенням потреб; роллю; обов'язками. Фактично мова йдеться про перетворення призначення системи в дії. Ці дії можуть бути названі подіями, які реалізують призначення. Наприклад, головна функція автомобіля – перевозити вантаж, а його двигуна – крутити колеса [Там само, с. 29].

Функції системи виконуються за наявності (шляхом) потоків енергії, матерії та інформації. Розрізняють наступні типи потоків: енергетичні, матеріальні, інформаційні, фінансові, людські (кадрові). Фактично потоки ініціює структура, перетворюючи їх із регулюванням та оберненим зв'язком, з обмеженням у просторі та у часі. Для системи запобігання злочинності функціями можна вважати способи утримання населення від злочинних дій та припинення роз-

початих злочинних посягань. Фактично, це спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання злочинності [8, с. 47].

Проблемою зазвичай прийнято вважати неспівпадіння між бажаним та існуючим станом речей у системі. Мова йде про: 1) невідповідність цілям системи її структури, складу і процесів взаємодії окремих частин; 2) невідповідність функцій, параметрів та структури щодо призначення системи; 3) недоліки у взаємодії системи з середовищем [17, с. 27-28].

Вочевидь кожен із вказаних варіантів може розглядатися як проблема існуючої системи запобігання злочинності. Але робочим у нашому дослідженні ми обрали другий варіант визначення проблеми, окреслюючи її як *невідповідність функцій, параметрів та структури цієї системи щодо її призначення*.

Специфічним варіантом вирішення вказаної проблеми будемо вважати стан цієї системи, при якому вона за наявних структурних елементів виконувала б свої функції максимально ефективно у відповідності до свого призначення і забезпечувала б досягнення мети свого створення.

Вибір *точки зору* полягає у виборі такої особи, з точки зору якої система розглядається найбільш повно, у найбільшій відповідності щодо цілей аналізу. Тож для системного аналізу в межах цієї роботи ми обираємо точку зору науковця, який зацікавлений у найбільш повному встановленні відомостей про систему запобігання злочинності та збільшенні її ефективності у запобіганні злочинів.

Контекст розгляду системи – це оточення, кордони і зовнішні умови, в яких розглядається система. *Контекстом розгляду системи запобігання злочинності* будемо вважати сучасне українське суспільство. У системному аналізі будемо враховувати: 1) наявні матеріальні, інформаційні та фінансові ресурси суспільства в межах території країни; 2) наявне населення країни; 3) нормативне регулювання суспільних відносин та правопорушень; 4) наявні відомості про зареєстровану та латентну злочинність; 5) стан природного середовища в країні.

Задля свого функціонування система обов'язково повинна бути відмежована від зовнішнього середовища *кордонами системи*. Тож при формулюванні проблеми окреслюють кордони системи та її оточення (зовнішнє середовище). *Кордони системи* – це 1) лінія або поверхня в деякому просторі, що розділяє саму систему і навколишнє середовище (державний кордон, межа заповідника, межа території існування виду тваринного світу і т.п.); 2) межі, до яких поширюється й у який здійснюється керуюча інформація системи (межа дії супутникової навігаційної системи; кордони, у яких прослуховуються хвилі радіопередавача тощо). Кордони можуть бути: 1) матеріальними (ставок, озеро, море, держава); 2) віртуальними (уявними) – студентська група, виробничий колектив. З урахуванням цього віртуальними кордонами системи запобігання злочинності доцільно вважати віртуальне розмежування між суб'єктами запобігання злочинності та охоронюваними суспільними відносинами.

Оточенням (зовнішнім середовищем) системи визначають сукупність об'єктів, які 1) впливають на систему; 2) на які впливає сама система; 3) є індеферентними для системи [19, с. 44]. Виділяє середовище для системи (або систему із середовища) дослідник, що відокремлює (обмежує) об'єкти, які включаються в систему від інших відповідно до деякого набору цільових критеріїв. При побудові моделі середовища з усієї множини об'єктів, що знаходяться поза межею системи, виділяють лише активно взаємодіючі із системою. Таку частину об'єктів називають актуальним середовищем [17, с. 85].

Зовнішнім середовищем для системи запобігання злочинності, на нашу думку, є *охоронювані суспільні відносини*.

Як було вказано, основною метою системного аналізу є побудова узагальнюючої моделі взаємодії досліджуваного об'єкта з оточуючим середовищем у конкретній ситуації, на підставі якої розробляються рекомендації для вирішення існуючої проблеми [17, с. 15]. У контексті викладеного метою системного аналізу системи запобігання злочинності будемо розуміти вирішення проблеми підвищення її ефективності, побудова узагальнюючої змістовної моделі взаємодії із суспільними відносинами (правомірними та злочинними) в сучасних умовах українського суспільства.

Наявність проблеми у системі в кожному разі породжує завдання (теоретичне або практичне), яке потребує свого розв'язання з певною метою (кінцевим результатом, що є еквівалентом вирішення проблеми).

Щодо нашої роботи завданням системного аналізу системи запобігання злочинності будемо вважати виявлення способів підвищення ефективності цієї системи у досягненні її мети, надання рекомендацій щодо відповідності функцій, параметрів та структури цієї системи щодо її призначення. Кінцевим результатом – еквівалентом вирішення проблеми, мають стати рекомендації щодо удосконалення системи запобігання злочинності в названих аспектах та зменшення кількості злочинів.

Висновки та перспективи досліджень у цьому напрямку. На наступному етапі слід зібрати та опрацювати інформацію про систему: історичний аналіз (генетичний та прогностичний аспект), субстрактний аналіз, структурний аналіз (виявлення закономірностей координаційних та субкоординаційних зв'язків елементів системи), функціональний аналіз внутрішнього та зовнішнього функціонування (адаптивна та адаптуюча активність), інформаційний опис системи. У подальшому на підставі зібраного матеріалу необхідно буде побудувати модель системи та розробити рекомендації щодо існуючих проблем.

Список літератури:

1. Богданов А. А. Тектология. Всеобщая организационная наука / А. А. Богданов. – Москва : Экономика, 1989. – 193 с.
2. Гегель Г. В. Работы разных лет / Г. В. Гегель : в 2 т. – Т : 2. – Москва : Мысль, 1971. – 630 с.

3. Голина В. В. Преступность: природа, сущность, проявление / В. В. Голина // Кримінологія в Україні та притидія злочинності : зб. наук. ст. / за ред. М. П. Орзіха, В. М. Дрємін. – Одеса : Фенікс, 2008. – С. 35–40.
4. Долгова А. И. Криминология : учебник / А. И. Долгова. – Москва : Норма, 2001. – 272 с.
5. Дрёмин В. Н. Институционализация преступности и институциональная криминология. Концептуальные подходы / В. Н. Дрёмин // Кримінологія в Україні та притидія злочинності: зб. наук. статей / за ред. М. П. Орзіха, В. Н. Дрёмін. – Одеса : Фенікс, 2008. – С. 65–70.
6. Дрёмин В. Н. Преступность как социальная практика: институциональная теория криминализации общества : монографія / В. Н. Дрёмін. – Одесса : Юрид. лит., 2009. – 550 с.
7. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика / А. П. Закалюк : [у 3-х кн. – Кн. 1: Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки] . – Київ : Вид. дім «Ін Юре», 2007. – 424 с.
8. Запобігання злочинності (теорія і практика) : навч. посіб. / В. В. Голина. – Харків : Нац. юрид. акад. України, 2011. – 120 с.
9. Кант И. Трактаты и письма / И. Кант. – Москва : Наука, 1980. – 709 с.
10. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
11. Костенко О. М. Злочин і відповідальність за нього у світлі соціального натуралізму (щодо соціально-натуралістичної доктрини кримінального правознавства) / О. М. Костенко // Право України. – 2010. – № 9. – С. 31–39.
12. Криминология: приглашение к дискуссии : монографія / А. В. Баляба, Э. В. Виленская, Э. А. Дидоренко, Б. Г. Розовский. – Луганск : РИО ЛИВД, 2000. – 318 с.
13. Кузнецова Н. Ф. Проблемы криминологической детерминации: монографія / Н. Ф. Кузнецова. – Москва : Изд-во МГУ, 1984. – 208 с.
14. Кузьмин В. П. Принцип системности в теории и методологии К. Маркса : : монографія / В. П. Кузьмин. – 3-е изд., доп. – Москва : Политиздат, 1986. – 399 с.
15. Ли Д. А. Преступность как социальное явление: монографія / Д. А. Ли. – Москва : Информ.-издат. агентство «Русский мир», 1997. – 176 с.
16. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: монографія / О. М. Литвак. – Київ: Юрінком Інтер, 2000. – 277 с.
17. Лямець В. І. Системний аналіз. Вступний курс / В. І. Лямець, А. Д.Тевяшев. – 2-ге вид., перероб. та доп. – Харків : ХНУРЕ, 2004. – 448 с.
18. Маноха О. Є. Системний аналіз в кримінології : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. Є. Маноха. – Київ, 1996. – 22 с.
19. Маца К. А. Системы неорганические, органические, социальные: свойства и принципы организации : монографія / К. А. Маца. – Киев : Обрії, 2005. – 196 с.
20. Методы исследований и организация экспериментов / под ред. проф. К. П. Власова. – Харків : Гуманитарный Центр, 2002. – 256 с.
21. Платон. Диалоги / пер. с древнегреч.; сост. и ред. А. Ф. Лосев. – Москва : Мысль, 1986. – 607 с.
22. Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посібник / К. О. Сорока. – 2-ге вид. – Харків : ФОП Тимченко, 2005. – 288 с.
23. Тексты по истории социологии XIX-XX вв. : хрестоматия / под ред. Е. Л. Жукова. – Москва : Наука, 1994. – 357с.
24. Туляков В. А. Виктимология. Социальные и криминологические проблемы / В. А. Туляков. – Одесса : Юрид. лит., 2000. – 331 с.
25. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): навч. посібник / О. Г. Фролова. – Київ : АртЕк, 1997. – 208 с.
26. Шақун В. І. Влада і злочинність : монографія / В. І. Шақун. – Київ : Пам'ять століть, 1997. – 226 с.
27. Шақун В. І. Онтологічний вимір у кримінології / В. І. Шақун // Право України. – 2010. – № 7. – С. 140–145.

Obolentsev V. F., Candidate of legal sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Criminology and Penitentiary Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail : hortisa70@mail.ru ; ORCID 0000-00001-8360-8959

Background of the system analysis of crime prevention of properties of criminality

Socio-economic processes in Ukraine in the last years require scientific researches which would become the proper theoretical subsoil of reformation of the law-enforcement system.

Consider perspective a system method in researches of criminology. The analysis of the systems of law-enforcement sphere to this time remains actually not developed.

Researches, where on principles of system method prevention of criminality would be examined, in domestic criminology relatively a bit. O. E. Manokha in dissertation in criminology did an author expound the analysis of «Systems results it system criminology to the analysis in number high-quality indexes of criminality in Ukraine for period 1972 - 1995 y., showed the system of its connections with practice of prevention of crimes. O. Frolova. on principles of the systems exposed practice of criminal punishments in Ukraine. Author specified that efficiency them separate kinds are not identical and system depends on many social factors.

The aim of article is to presents the results of a systematic analysis of the formal procedures prevent crime in Ukraine.

The purpose of crime prevention as an artificial system is defined as the absence of crime - penal violations of existing social relations, preservation of the latter.

Purpose of the system of crime prevention - keeping people from violating the legitimate social relations, blockades or start a potential criminal activity.

For a system of crime prevention functions can be considered a means of keeping the population from criminal acts and termination initiated criminal attacks.

The problem of crime prevention system - inconsistency functions, parameters and structure of the system to its destination.

Context of the system of crime prevention - a modern Ukrainian society.

Virtual border crime prevention system it is advisable to consider virtual demarcation between the subjects of crime prevention and social relations protected

The external environment for the system to prevent crime in our opinion are protected social relations.

The purpose of system analysis system to prevent crime we mean to the improvement of its efficiency, building generalizing the content model of interaction with social relationships (legitimate and criminal) in modern conditions Ukrainian society.

Objective analysis of the system of crime prevention - identifying ways to improve the effectiveness of the system in achieving its goal, to provide advice on compliance functions, parameters and structure of the system to its destination.

Thus the aims of the probed system are grounded in the article; its problem and context of consideration is formulated; the point of view of analyst, scopes of the system, surroundings, purpose and task of analysis of the systems, is determined. In subsequent it must be carried out collection and working of information about the system: historical analysis (genetic and prognostichniy aspect), substraktniy analysis, structural analysis (exposure of conformities to law of co-ordinating and subco-ordinating combinations of elements of the system), functional analysis of the internal and external functioning (adaptive and adapting activity), informative description of the system.

Key words: system method; analysis of the systems; prevention of criminality.

Надійшла до редколегії 11.10.2015 р.